

Зятковський В.І.,

кандидат економічних наук,
заступник директора з економіки та фінансів
ТОВ “Татнефть-Укрнефтепродукт”

НЕОПОДАТКОВУВАНІ РЕЗЕРВНІ ФОНДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті розкрито зміст інвестиційної податкової пільги у формі неоподатковуваних резервних фондів, що застосовуються в системі прибуткового оподаткування підприємств у країнах Західної Європи. Представлено розроблені автором теоретико-методологічні засади та обґрунтування щодо доцільності запровадження зазначеної пільги в Україні.

The article reveals the content of tax concession in the form of untaxed reserve funds which is practiced in the system of profit taxing of enterprises in the countries of Western Europe. The author elaborates theoretical and methodological principles and offers grounds as to the expediency of introducing the above concession in Ukraine.

Здатність системи оподаткування виконувати регулюючу функцію створює для держави унікальні можливості забезпечення спонукального чи стримуючого впливу на структуру економіки і темпи науково-технічного розвитку, регіональну і галузеву структури виробництва. Проте в Україні цей потенціал досі не використаний, що значною мірою зумовлено її спрямованістю на розв’язання поточних, а не стратегічних завдань. У вітчизняній практиці відсутній системний підхід та ефективні форми податкового регулювання економічного розвитку, в першу чергу — в системі прибуткового оподаткування юридичних осіб.

Проблеми використання податкових інструментів в Україні дістали своє відображення у працях вітчизняних учених В. Вишневського, О. Василика, В. Гейця, О. Данілова, Т. Єфименко, С. Львовичкіна, М. Крупки, І. Луніної, П. Мельника, А. Соколовської. Попри широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов’язаних із використанням податкових інструментів для регулювання економічних процесів, аспект оптимізації (посилення цільового спрямування) регулюючого впливу податку на прибуток підприємств в Україні залишається недостатньо розробленим і потребує подальших досліджень.

Метою цієї статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад запровадження в системі прибуткового оподаткування підприємств інвестиційної податкової пільги у формі неоподатковуваного фінансового резерву.

Використання інструментів податкового регулювання в системі оподаткування прибутку компаній є найбільш розповсюдженим у світовій практиці. Це пояснюється тим, що регулююча функція податків, як здатність впливати на поведінку економічних агентів, відтворення виробництва, нагромадження капіталу та його темпи, найкраще виявляється при прибутковому оподаткуванні.

У цілому, на сучасному етапі система прибуткового оподаткування юридичних осіб в Україні не справляє негативного впливу на розвиток економіки. Проте очевидно, що її принциповим недоліком є відсутність дійових механізмів, які б могли забезпечити цілеспрямований стимулюючий вплив на інвестиційно-інноваційну активність підприємств. Такий стан справ зумовлений негативним досвідом застосування в Україні податкових пільг для платників податку за територіальною і галузевою належністю, що, у підсумку, призвело до їх практично повного скасування з 2005 року внаслідок їх неефективності¹. Однак, незважаючи на це, повна відмова від використання регулюючого потенціалу системи прибуткового оподаткування щонайменше передчасна. Сьогодні перед державою гостро стоїть проблема стимулювання активності широкого кола суб'єктів господарювання до оновлення виробництва, технологій, розвитку нових видів діяльності. Про це свідчать такі факти. За даними Мінпромполітики України, стан справ у високотехнологічних секторах економіки є незадовільним. Обладнання і технологічні процеси, які використовуються для створення високотехнологічної продукції, застарілі (понад 15 років, у окремих випадках — понад 40 років), щоб виготовляти конкурентоспроможну на світовому і внутрішньому ринках продукцію². За індексом глобальної конкурентоспроможності, серед 125 країн світу Україна посідає 78-ме місце³. При цьому із загального обсягу капітальних інвестицій у 2006 році лише 36,1 % припадало на машини та обладнання, із загального обсягу прямих іноземних інвестицій — тільки 21,1 % було направлено в основний капітал, частка інноваційно активних підприємств у промисловості становила тільки 11,2 %⁴.

З огляду на обрані стратегічні пріоритети національного розвитку, перед податковою політикою стоїть завдання впровадження комплексу ефективних податкових пільг інвестиційно-інноваційного призначення, право на отримання яких надається автоматично при виконанні об'єктивно встановлених критеріїв і не обмежується певним колом підприємств. Крім того, загальний підхід до надання пільг сприятиме прискоренню формування прозорого і стабільного правового поля для платників податків, становлення справедливого конкурентного середовища за рахунок скорочення необґрунтованих субсидій⁵.

У результаті узагальнення зарубіжного досвіду встановлено, що окресленим завданням найбільше відповідають, і водночас є прийнятними з фіскальної

¹ Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України” від 25.03.2005 р. № 2505-IV.

² Лист Мінпромполітики України “Щодо внесення пропозицій з реалізації потенціалу виробництва високотехнологічної продукції” — № 13/2-4-3556 від 13.12.2006 р.

³ Лист Міністерства економіки України “Щодо розгляду та погодження Проекту Концепції Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2008—2011 роки” № 84-23/50 від 16.02.2007 р.

⁴ Статистичний щорічник України за 2002 рік / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: Консультант, 2007. — С. 196—197.

⁵ Россия и ВТО: мифы и реальность. — М.: Центр экономических и финансовых исследований и разработок, 2001. — С. 4—5; Україна і Світова організація торгівлі: шляхи наближення. — К.: Інститут євроатлантичного співробітництва, Державна податкова адміністрація України, 2003. — <http://www.ieac.org.ua>.

позиції, інвестиційні пільги, а також ті, що стимулюють інноваційну діяльність (тобто НДДКР)⁶.

Неоподатковуваний резерв є менш відомою формою податкової пільги порівняно з іншими, що можуть застосовуватися в системі прибуткового оподаткування юридичних осіб (прискорена амортизація, знижена ставка оподаткування, податковий кредит та знижка). Незважаючи на це, досвід застосування цієї пільги є досить тривалим і поширеним, наприклад, у країнах Західної Європи⁷. На думку деяких економістів, саме можливість формування неоподатковуваних фінансових резервів дозволяє корпораціям в умовах високих ставок оподаткування прибутку підтримувати свою високу конкурентоспроможність на світових ринках⁸.

Створення резервних фінансових фондів є важливим напрямом управління фінансами підприємства. Цей інструмент розглядають переважно як механізм забезпечення фінансової стійкості підприємства у разі настання певних економічних ризиків⁹. У такому випадку його зміст полягає в безпосередньому резервуванні підприємством коштів для покриття непередбачених витрат чи спеціальних потреб¹⁰. Таке розуміння резервних фондів підприємств є традиційним, утім не охоплює всього спектра застосування цього інструменту в сучасній фінансовій практиці. На даному етапі вони також розглядаються як податкові пільги, механізм яких передбачає вилучення з-під оподаткування частини прибутку компаній шляхом її зарахування до неоподатковуваних резервних фондів з метою фінансування у майбутньому визначеного кола потреб¹¹. Один із основних напрямів застосування цієї пільги — створення резерву для здійснення інвестицій.

Особливістю формування фінансових резервів є те, що вони не передбачають вилучення з господарського обороту ресурсів підприємства: їх формування є умовним, шляхом відображення відповідних вартісних показників на спеціальних рахунках бухгалтерського обліку на зразок амортизації. Але, на відміну від амортизаційних відрахувань, вони можуть використовуватися на розсуд підприємства тільки протягом встановленого законодавством періоду, після закінчення якого повинні бути спрямовані за цільовим призначенням резерву.

Механізм податкової пільги у формі резерву полягає в тому, що визначена відносно відповідної бази (вартості активу) сума відрахувань до резерву вираховується

---

⁶ Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / Соколовська А.М., Єфименко Т.І., Луніна І.О. та ін. — К.: НДФІ, 2006. — С. 115.

⁷ Там само. — С. 136—137.

⁸ Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава — податки — бізнес: із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки: Моногр. — К.: Либідь, 1992. — С. 177.

⁹ Економічний словник-довідник / За ред. д. е. н., проф. С.В. Мочерного. — К.: Феміна, 1995. — С. 280.

¹⁰ Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. — 4-те вид., випр. та доп. — К.: Т-во “Знання”, КОО; Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. — С. 380.

¹¹ Company Taxation in the Internal Market: Commission Staff Working Paper. Commission of the European Communities. — Brussels. 23.10.2001. SEC(2001)1681. — P. 34.

з об'єкта оподаткування у звітному податковому періоді. Такі відрахування можуть здійснюватися протягом встановленого строку, передбаченого для формування резерву, а його кошти — використовуватися в господарському обороті підприємства без обмежень до моменту їх направлення за цільовим призначенням. У разі несвоєчасного чи нецільового використання коштів резерву такі суми зараховуються до складу оподаткованого доходу платника (із застосуванням штрафних санкцій).

Можливість створення неоподатковуваних фінансових резервів інвестиційного призначення на сучасному етапі передбачена для платників податку на прибуток в Австрії, Бельгії, Греції, Іспанії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Франції, Фінляндії та Швеції¹². Разом з тим можна спостерігати різноманітні практичні підходи до їх формування у зазначених країнах. Якщо узагальнити зарубіжний досвід застосування податкової пільги у формі неоподаткованого резерву інвестиційного призначення, то можна виокремити такі істотні умови їх створення та використання.

Цільове призначення резерву — вид активу чи конкретні об'єкти, для придбання яких і призначаються кошти резерву. Як правило, цільове призначення резерву більш конкретно характеризує база його нарахування — вартісне вираження певного виду активів підприємства. Залежно від деталізації бази нарахування розрізняють загальні та спеціальні резерви¹³. Наприклад, базою нарахування для загального резерву може бути вартість основних фондів, для спеціальних — машини та обладнання.

Норма (ставка) відрахувань до резерву може враховувати структуру об'єкта (активів), інші специфічні показники або базуватися на емпіричних даних за попередні роки. При формуванні спеціальних резервів норми відрахувань до них визначаються відповідно для кожного конкретного об'єкта.

Загальна сума резерву відображає граничний розмір відрахувань, які протягом встановленого терміну можуть бути направлені до резервного фонду і використані за цільовим призначенням.

Слід зазначити, що існує й альтернативний підхід до визначення бази, норми відрахувань і загальної суми неоподатковуваних резервів інвестиційного призначення. Відмінність механізму полягає в тому, що в якості бази виступає не вартість активу, а загальна сума прибутку від реалізації основних засобів (сума перевищення доходу від реалізації над залишковою вартістю), отримана платником від здійснення відповідних операцій. При цьому норми і загальна сума резерву не використовуються. Інші умови створення резервів (строки, цільове призначення) застосовуються в загальному порядку. Такий підхід практикується в Австрії, Люксембурзі, Нідерландах і Фінляндії.

Щодо визначення строку формування і використання резервів, то, на нашу думку, за цим критерієм їх можна розподілити на відновлювані та невідновлювані.

¹² Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду. — С. 136—137.

¹³ Пособие по налоговой политике / Под ред. П. Шома. — Вашингтон, Округ Колумбия.: Отдел налоговой политики. Управление по бюджетным вопросам. МВФ, 1995. — С. 177, 178.

Невідновлюваний резерв передбачає формування на відокремленому проміжку часу в межах встановленого граничного розміру, після чого його сума має бути використана в повному обсязі. Відновлюваний резерв практично є постійним, встановлюється лише нормативний строк обороту відрахувань у його загальній сумі.

Перелічені елементи механізму пільги завжди регламентуються законодавством, оскільки їх обсяги впливають на фінансовий результат діяльності підприємства і відповідно податкові зобов'язання щодо податку на прибуток. Така регламентація реалізується шляхом доведення фіксованих норм відрахувань за конкретними групами активів чи для кожного об'єкта, встановлення граничних сум відрахувань, строків і порядку використання коштів резерву.

На наш погляд, до переваг інвестиційної пільги у формі резервів слід віднести:

- адаптованість механізму пільги як для вибіркового, так і для загального підходу при застосуванні;

- стимулювання підприємств до реінвестування прибутку, з одночасним забезпеченням потреб у розширеному відтворенні. При цьому, на відміну від інших інвестиційних податкових пільг, механізм резерву здатен забезпечити пряму мотивацію до інвестування. Наприклад, амортизація, навіть прискорена, є джерелом простого відтворення, а використання підприємством коштів, що повернулися до господарського обороту через амортизаційні відрахування, не регламентується, отже, не гарантує державі їх цілеспрямованого використання на інвестиційні потреби;

- створення опосередкованої заінтересованості підприємств, оскільки на етапі формування резерву збільшується оборотний капітал, що сприяє приросту масштабів діяльності, а також прискорює темпи нагромадження фінансових ресурсів для інвестицій.

Практичне втілення пільги у формі створення резервних фондів потребує розв'язання таких проблем, як:

- складність розробки універсальної класифікації активів, що можуть бути використані в якості бази визначення відрахувань до резерву. За умови загального доступу до пільги доцільно застосовувати деталізований перелік активів як спосіб “технічного” обмеження дії пільги виключно за пріоритетними напрямками;

- складність розробки уніфікованих підходів до встановлення параметрів формування підприємствами інвестиційних резервів унаслідок міжгалузевих відмінностей у структурі витрат, прибутковості та фондомісткості.

Разом з тим зазначені недоліки не є такими, що не можуть бути вирішені. Натомість, їх розв'язання дозволить отримати дієвий інструмент податкового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Враховуючи викладене, вважаємо за перспективне запровадити в Україні податкову пільгу у формі неоподатковуваного фінансового резерву на приріст капіталу (формування передбачається за рахунок прибутку, отриманого від реалізації основних фондів).

Доцільність запровадження такої пільги обумовлена кількома моментами. Як відомо, реструктуризація активів підприємств, їх переоснащення супроводжуються

здебільшого продажем застарілого чи зайвого майна, з наступним залученням доходів від продажу на фінансування придбання нових активів. Відповідно до п. 7.5 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, виручка від продажу основних засобів підлягає оподаткуванню в складі валового доходу. Отже, вилучається частина ресурсів платника, яка потенційно може бути направлена на фінансування інвестиційних потреб. Ураховуючи проблему України щодо організації фінансування реструктуризації підприємств і переоснащення виробництва, така пільга сприятиме її частковому вирішенню. Крім того, вона допоможе залученню внутрішнього резерву підприємств, що складається з різниці між балансовою та ринковою вартістю активів. Особливо гострою ця проблема є для підприємств державного сектору, де значна частка активів недооцінена, а потреба в їх реструктуризації найбільша. Наприклад, тільки на підприємствах “Укрзалізниці” балансова вартість активів менша від справедливої у 4 рази¹⁴. Отже, опосередкований вплив пільги може виявитися в підвищенні ефективності використання державного майна. До додаткових аргументів слід віднести й таке. Відновлення основних фондів в Україні має відбуватися на новій технологічній основі, що базується на інтелектуалізації функціонування виробничого апарату, який збільшує їх вартість не менш як у 1,5 рази¹⁵. Таким чином, потенціал амортизаційних відрахувань (навіть при застосуванні прискорених методів амортизації) на сучасному етапі навряд чи зможе забезпечити потреби навіть простого відтворення. Отже, існує необхідність у мобілізації додаткових внутрішніх джерел розширеного відтворення. На наш погляд, саме можливість формування резерву зазначеного напрямку здатна забезпечити для власників підприємств відповідну мотивацію.

На нашу думку, ефективність неоподаткованого інвестиційного резерву забезпечить урахування в його механізмі таких умов:

- цільове призначення — витрати на придбання основних засобів та об’єктів незавершеного виробництва, що відповідають основній діяльності підприємства;
- сума відрахувань до резерву — прибуток, що визначається як різниця між вартістю реалізації об’єктів основних засобів і незавершеного будівництва та їх залишковою вартістю, отриманий у податковому періоді, під час якого створено резерв;
- строк використання коштів резерву протягом чотирьох наступних податкових періодів (кварталів), що йдуть за податковим кварталом, у якому був створений такий резерв. При цьому за дату використання коштів резерву слід прийняти дату оприбуткування чи введення в експлуатацію відповідних активів і прийняття їх на баланс підприємства, а не факт оплати;
- право на пільгу слід надати будь-якому суб’єктові господарювання, що є платником податку на прибуток на загальних підставах;

¹⁴ Переоцінка основних засобів, яка провадитиметься в ході реформування залізничного транспорту, дозволить збільшити амортизаційні відрахування майже в 4 рази. — [http // www.press-release.com.ua/content/view/2278](http://www.press-release.com.ua/content/view/2278).

¹⁵ Гець В.М. Нестабільність та економічне зростання. — К.: Ін-т економіки і права, 2000. — С. 228.

— відповідальність — суми резерву, що використані платником несвоєчасно або не за цільовим призначенням, підлягають включенню до складу валового доходу в тому податковому періоді, під час якого сплинув строк використання коштів резерву. Суми резерву, включені до складу валового доходу, визнаються недоїмкою, що передбачає застосування відповідних штрафних санкцій, встановлених Законом України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.

Оптимальність запропонованого механізму неоподаткованого фінансового резерву на приріст капіталу полягає в тому, що підприємство, яке реально зацікавлене в реінвестуванні прибутку (від приросту капіталу), отримує додатковий стимул, усунувши вплив податкового фактора на прийняття рішення. При цьому потенційна втрата державою доходів від застосування такої пільги буде відносно незначною, так як звільнений від оподаткування прибуток отриманий внаслідок оптимізації існуючих активів підприємств який при інших умовах оподаткування не був би отриманий.